

4.predavanje iz Vizuelne umetnosti

Za drugu godinu Vaspitačkog smera i

Drugu godinu Razredne nastave

ARHETIPSE FORME PO OBLIKOVNOM RODU

Prvu grupu čine forme po **oblikovnom rodu**. Oblikovni rod je svojstvo stvorenosti određenih formi kako u prirodi tako i veštački načinjenih kojima se određuje žensko – muški rod nezavisno od značenja gramatičkog roda zatačke forme. Dok se po gramatičkom rodu razlikuju i imenuju određene reči, pojmovi i oblici različiti po ženskom i muškom rodu, oblikovani rod proširuje značenje gramatičkog roda smislom stanja i izgledom lika određene forme koja se svojim specifičnim svojstvima oblikovanja vizuelno i taktilno shvata značenjem *ženskolika i muškolika*. Takve se forme bitno ističu po razlikama lika njihovog spoljnog izgleda tako da ih uopšteno nazivamo **ženskolik i muskolik**. Prema oblikovnom rodu se određuje sve ono od čega je, kako je nešto nastalo i kako ono izgleda.

Ženskolik

Ženakolik ima sledeća svojstva:

- Oformljenje spoljnog oblika u konturama krivih linija i zakrivljenih površina,
- Obojenost jednom od toplih boja ili pretežno jednom od njih,
- Glatke površine elegantno izdužene forme,
- Manje dimenzije i podatnost taktilnom opažaju,
- Izgled koji stvara lirski ugođaj.

Na osnovu tih svojstava, tipu ženskolika pripadaju svi plodovi žive prirode i sveopredmećene (veštački oblikovane) forme koje imaju zaobljene površine svog volumena ako su trodimenzionalne i zaobljenu konturu svoga lika ako su dvodimenzionalne. Istoriski gledano, svi opredmećeni oblici u prošlosti su

prvobitno bili grubi po svojim spoljnim površinama (doba paleolita),ali se već od neolita,glačanjem kamena, počinju stvarati svojstva kaprepoznavanju tipaenskolika kao takvog po svom oblikovnom rodu.Od tada do danas postojale su celovite epohe ipojave u kulturi i u umetnosti koje se mogu označiti svojstvima ženskolika.Iz prošlosti,sve bliže našem vremenu,aposebno posle prve industrijske revolucije- krajem XIX veka, opredmečene forme kao civilizacijske tekovine savremenog sveta postaju sve bliža tipu žeskolika.Dobar primer jeste za to razvoj automobilske industrije, kuhinjskog pribora, nameštaja, aparata za domaćinstvo,kao i alat za ručnu obradu materijala,a naročito izlivanje formi od plastičnih masa.Ženskolik kao proizvod savremenog dizajna sve je više zaobljen,gladak,ugodan za rukovanje,antropometrijski osmišljen i forme ugodne za gledanje.

Savremenom dizajnu i marketingu, sve je bitniji efeket spoljnog izgleda opredmečenih formi.Često je takvo shvatanje opredmećenja privlačnije od same funkcije predmeta.Kulturni,stilski i civilizacijski okvir jednog vremena i na određenom prostoru kao opšti tip ženskolika nalazimo u japanskom shvatanju materijalai inačinu opredmećenja forme,a u novije doba i forme koje je stvorila evropska secesija i *Art Nouveau* s kraja XIX i početka XX veka.

Muškolik

Muškolik takođe ima specifična svojstva po kojima se njegova forma razlikuje od ženskolika.Svojstva muškolika u statusu oblikovnog roda su suprotna ženskoliku, i to po sledećim obeležjima:

- dominantna prava linija u zatvaranju kontura ako je forma dvodimenzionalna i ravne površine volumena ako je trodimenzionalna-
- ugaoni odnosi su pretežno pravougaoni,
- obojenost nekom hladnom bojom ili samodominira jedna od njih,
- neravna (hrapava) površina,
- snažno deluje u prostoru,većih je dimenzija
- gusto zbijena masa(olovo ,čelik,hrastovina,granit)
- pojavom sugerije dramatsko stanje.

U oblicima opredmećenih stvari i objekata, u istorijskim okvirima, muškolik se kao opšti izraz forme javlja češće od ženskolika. Tako je, na primer, većina građevina u tipu muškolika, urbana struktura grada kao celina, kao i sam materijal takve strukture (zgrada od tvrdog materijala). Od istorijskih stilova umetnosti izrazitu formu muškolika predstavlja egipatska skulptura i arhitektura, kao i romantička arhitektura, a u novijoj umetnosti on se nalazi u ekspresionizmu i enformelu.

ARHETIPOVI LIKA FORME

Nosioci arhetipske forme po njenom liku su:

- 1. jajolik**
- 2. jabukolik**
- 3. kruškolik**
- 4. oblutak**
- 5. stablolik**
- 6. listolik**
- 7. ribolik**
- 8. šakolik**
- 9. glavolik**
- 10. čovekolik**

Od svih deset osnovnih arhetipskih formi kao nosioci arhetipa zapažene su uglavnom one u prirodi, i to sve iz sveta žive materije, osim oblutka (kamena). Po oblikovnom rodu svi nosioci ovih arhetipskih formi su ženskolik.

JAJOLIK

Jajolik je arhetipska forma čiji je nosilac arhetipa jaje (lat. *ovum*) pa otuda pored naziva jajolik i naziv ovoid. Jaje kao nosilac klice života, budućeg živog bića, kao i po svom obliku, vrlo je zanimljivo. Ono je po dužoj osi simetrično, a po kraćoj (poprečnoj) asimetrično. Odnos simetričnog (po dužini) i asimetričnog (po širini), ili ređe obrnuto, za mnoge prirodne i

veštački stvorene forme jedno je od načela koje postoji u prirodi i u skoro svim opredmećenim oblicima koje čovek poznaje i proizvodi. Tako na primer, ako pratimo logiku oformljenja običnih oblika u prirodi kao što su stablo, list, oblik čoveka, psa i drugih, primetićemo da je njihov presek po dužini najčešće simetričan kao odnos leve prema desnoj strani, dok u poprečnom preseku se taj odnos menja, pri čemu je gornja strana prenadonjoj strani asimetrična isto tako kao što je to i forma jajeta. Na tom principu, čovek je proizveo ili ih proizvodi i mnogedruge opredmećene oblike. Na primerima običnih stvari kao što su to oblici kačike, kuće, kaputa, pantalona, violine, flaše, automobila, broda i drugih, prati se takav odnos asimetričnosti gornje prema donjoj polovini, odnosno njihov asimetrični odnos poprečnog preseka prema uzdužnom.

Osim toga, jaje ima i mnoga druga simbolička značenja. Jedno od najopštijih i najstarijih značenja jeste značenje *kosmičkog jajeta*. U staroj religiji Egipta postoji više tumačenja nastanka sveta. Tako je po jednom verovanju jaje prvobitni oblik mnoga bića u začetku. Iz okeana je izronio brežuljak u kojem se nalazilo jaje, a u jeziku starih Egipćana jaje je ženskog roda i iz njega je izašao Bog koji je zatim oblikovao svet.

JABUKOLIK

Naziv i oblik dolaze od oblika ploda jabuke kao arhetipske forme, koji od davnina ima bogata značenja. Jedna od najstarijih mitskih priča u kojoj se spominje jabuka je Parisov sud gde mu je dodeljena uloga da poklonom zlatne jabuke presudi koja je od boginje najlepša Here, Atine i Afrodite. U hrišćanskoj kulturi plod jabuke iz raja povod je prvom grehu prvih ljudi, Adama i Eve. U sredini ploda jabuke, nalazi se pet semenki, čiji raspored čini pentagram i otuda se veruje da je plod jabuke simbolički plod spoznaje.

Jabuka je takođe simbol mladosti, svežine, i obnove života, pa je jabuka u mitologiji starih skandinavskih naroda hrana bogova. Takođe, veruje se da jabuka ostvaruje želje pa je skoro do danas postao običaj kod balkanskih naroda da se plod jabuke poklanja dragim osobama i deci, a naročito između mladića i devojaka. Zbog svih tih svojstava plod jabuke je nosilac arhetipske forme i sa njom se upoređuju sve slične forme plodova kao što

je npr. pomorandža, čiji je naziv izveden od reči *poome* – jabuka i *orange* – narandžasta. Isto tako u francuskom jeziku naziv za krompir je *pomme de terre*, što doslovno znači jabuka iz zemlje. To sve govori da forma ploda jabuke ima bogatu osnovu svoga značenja i otuda pojam i termin **jabukolik** kao nosilac arhetipske forme i za sve druge oblike u prirodi i one koji su Jabukoliko veštački oblikovane. Jedan od takvih oblika je *alem* (*oblik jabuke koji se stavlja na završetak sakralnih građevina u islamskoj kulturi*)

Na primeru forme jabukolika susrećemo se sa nekim važnim pojmovima i značenjima i mogućnostima izraza forme u datom materijalu kao što su to svojstva energije i dinamizma organske i neorganske materije. Forma jabukolika stalno teži da se bočno širi i tu pojavu nazivamo *latentnim dinamizmom* (latentno od lat. *Latere, latens* - skriveno, tajno, potajno, prikriveno). U prostornoj relaciji šireće se bočno i radijalno (na sve strane) jabukolik sve više teži horizontalnoj poziciji i može se pretpostaviti da će dalje širenje dovesti oblik jabukolika do protegnute horizontale u pravcu levo i desno postavljene linije. Taj utisak trajanja latentnog dinamizma i energizacije jabukolika omogućuju naspramna udubljenja po vertikali u samoj formi lika jabuke (gornje i donje udubljenosti) koji takođe imaju latentnu težnju da se susretnu na sredini u masi jabuke. Na takav način latentni dinamizam u formi jabuke okazuje na stalnu tendenciju bočnog širenja forme sve do pražnjenja njenog volumena u horizontali.

KRUŠKOLIK

Kao lik arhetipske forme u svojoj oformljenosti prema prostoru i usmerenosti *kruškolik* je suprotno od jabukolika. Kruškolik kao pojam i značenje po svom oformljenju ima za uzor sam plod kruške koji stalno teži latentnom vertikalnom padu (padne sa grane), jer je donji deo mase i oblika znatno uvećan u odnosu na gornji deo, koji se istanjiio visenjem ploda kruške na grani. Otuda plod kruške od samog svog zametka kapljičastom formom stalno čezne za tlom.

OBLUTAK

U oblasti arhetipskih formi u vizuelnoj kulturi, oblutak po svom elementarnom oformljenju od materijala kamena, ima složena značenja. Po oblikovnom rodu forma oblutka je ženskolik, jer je u procesu svog oformljenja od komada amorfne stenovite mase vremenom postao zaobljen, i tom svojstvu se on bitno prepoznaje i imenuje u značenju obla, zaobljena, glatka forma koja je nastala prirodnim procesima abrazivnim dejstvima kotrljanjem, struganjem o peščane površine, procesima dugotrajnog spiranja vodom i drugim učincima spoljnim dejstvom prirodnih činilaca.

STABLILIK

Arhetipska forma stablilika zasniva se na davnim značenjima forme živog stabla. Stari narodi koji su imali neposredne kontakte sa drvećem razlikovali su tri svojstva spoljne forme drveta i to : stablo – otac, stablo – majka, stablo – dete. Takva vrsta poređenja sa svojstvima drugih živih bića dolazila su na osnovu shvatanja funkcije spoljnog lika stabla.

Stablo – otac, bilo je ono koje je imalo znatno istaknut obim-debljinu a koje nije bilo ničim spolja oštećeno.

Stablo – majka, je bilo isto tako debelo stablo ali koje je na svojoj spoljnoj strani imalo vidna oštećenja. To su najčešće mesta koja su oštećena pa su vremenom zarastala kao, na primer, na mestima gde je odlomljena grana, udario grom, gde je zasečeno sekirom i drugo. Dok je stablo živo na tom mestu prilikom zarastanja ostajao je vidljiv oziljaka tragovi zarastanja takvih mesta tumačeni su kao mesto porođaja (odakle je izaslo) stabla- deteta. Verovalo se da mlado stablo najpre izlazi iz utrobe stabla- majke pa tek potom ono pored majke raste na zemlji.

Stablo – dete je ono stablo koje još ima glatku koru.

Na takav način je stvoren arhetip stablilika sa kojim se porede i druge po obliku njemu slične forme kao što su na primer bandere, razni tornjevi, obelisci, vitke kule, zvonici, idruge.

LISTOLIK

Kao deo biljke list je nosilac arhetipske forme za sve druge njemu slične koje su i veštački stvorene. Listolik je u dugovekovnoj tradiciji zapažanja, korišćenja listova biljaka preuzetih iz prirode u vidu dekorativne forme različite namene, često u obliku ornamenta i motiva u tekstilu idrugo. Arhetipu forme listolika izvan floralnih formi, po svom obliku najbliža je formi oka - čula vida, koja takođe lik oka u dugoj ljudskoj istoriji, od egipatske i indijske umetnosti do danas, koristi kao formu odvojenu od lica i glave (u vidu reklama, šminke i drugo)

Listolik je blizak formi ribolika ali ribolik ima znatno sugestivnija dinamička obeležja od listolika, koji se shvata kao statična forma.

RIBOLIK

Arhetipska forma ribolika ima veoma raznovrsna značenja. Ribolik se može razmatrati iz više polazišta a ovde ćemo pomenuti samo dva, oblikovno i simboličko. Polazeći od oblikovnosti ribolik čiji je nosilac forma ribe ima izuzetno sugestivna akva dinamička i aerodinamička svojstva. Riba se formirala u vodenoj sredini i zato je savršeno oblikovana za kretanje u vodenoj sredini. Žive forme riba bile su uzor za mnoge modele aerodinamičkih formi čiji je vrhunac do sada postignut u oblicima raznih tipova raketa koje su namenjene za kretanje u zoni zemljine atmosfere.

Aerodinamičke forme namenjene za kretanje po vazduhu se nalaze u modelima raznih projektila od puščanog zrna do raketa. Opredmećene forme koje se danas kreću po tlu su uglavnom razni profili automobila i plovnih objekata.

ŠAKOLIK

Prema obliku ljudske šake kao organa za rad čije su manipulativne mogućnosti veoma fleksibilne, stvoreni su mnogobrojni manipulativni posrednici (mašine) kojima su lik, forma, funkcija šake poslužili kao prototip. Takve mašine su stvorene danas za mehaničko prihvatanje, zahvatanje, i prenošenje raznih materijala pri montažama, zatim u robotici, kao što su u svakodnevnoj upotrebi kran, rovokopač, buldožer i druge. Šakolik je model za prepoznavanje svih razušenih formi koje se u

dvodimenzionalnoj ravni lakoidentifikuju kao što su razgranato stablo, lik oktopoda i drugi

GLAVOLIK

Glavolik je jedna od arhetipskih formi koja pod tim nazivom, pojmom značenjem uopštava svaki oblik u prirodi, pa i onaj koji je veštački oblikovan, a liči na neku glavu. U glavoliku se prepoznaju mnoge forme našene u prirodi u raznim materijalima kao što su zemlja, kamen, drvo i metal. Poznata su mnoga prirodna oformljenja u stenovitim masivima gde su prirodne sile oblikovale forme koje liče na glave nekih živih bića.

Za prepoznavanje glavolika po sličnostijedinki određene vrste presudni su kontura forme i mesta gde se nalaze oči. Ako se na primer na običnom oblutku kamenu, izbuše dve rupe u razmaku i veličini očiju, to je već neka glava.

ČOVEKOLIK

Kao arhetipska forma čovekolika za prepoznavanje takvog lika dovoljna je i najuopštenija kontura poput one koja se upotrebljava kao meta za gađanje. Prvobitna bozanstva u prehršćanskom periodu kod Starih Slovena i Germana imala su lik čoekolike forme, oblikovan od debelih talpi (tesane debele daske od drveta). Kao i glavolik i čovekolika forma, veoma je zastupljena u svim komunikacijskim relacijama kojima se označava ili simbolizuje neko ukazivanje, pokazivanje, navođenje na osnovu lika tela. Naravno, u pojmu i značenju čovekolik, najviše je zastupljen lik čoveka kao određeno lice prema živom modelu u vizuelnim umetnostima. Arhetip čovekolika je snažno podržala i novija umetnost gde se ljudska figura često arhaizuje (daje joj se svojstvo davno postojećeg lika), naročito u poetici ekspresionizma do kraja XIX veka pa sve do danas u raznim varijantama.

Danas je skoro nezamisliv život u urbanim sredinama bez slikovno predstavljenog znaka u liku čovekolika kao što je već pomenuto u vidovima javnog komuniciranja na tlu, u vodi, i vazduhu.

